

DEL BISBAT A LA PROVÍNCIA. LA CONFIGURACIÓ TERRITORIAL DE LA REGIÓ DE GIRONA

JESÚS BURGUEÑO
*Departament de Geografia i Història
Universitat de Lleida*

Des de l'època comtal, la ciutat de Girona ha aconseguit vertebrar un ampli territori amb una demarcació força estable al llarg dels segles. Només la delimitació provincial de 1833 va significar una certa ruptura de la seva configuració tradicional, principalment arran de la incorporació del Ripollès i part de la Cerdanya. Per contra, la Regió II decretada pel govern de la Generalitat el 1936 va suposar, en bona mesura, un retorn a la concepció tradicional de l'espai gironí.

Aquest estudi fa referència al procés pel qual Girona va aconseguir reafirmar el seu tradicional paper dirigent en el conjunt regional mitjançant la consecució d'una de les quatre capitalitats provincials establertes al començament del segle passat. Igualment s'analitzen les oscil·lacions dels confins d'aquesta regió per treure, finalment, algunes conseqüències respecte la inconcisa divisió territorial catalana.

LA REGIÓ GIRONINA FINS LA DIVISIÓ PROVINCIAL

Fins al 1957, el bisbat de Girona servà estrictament els seus límits medievals¹, corresponents a la reunió dels primitius comtats de Besalú, Empúries-Peralada i Girona. Com es pot observar en el mapa, la diòcesi gironina comprenia la vall de Camprodon (sense les parròquies vigatanes de Cavallera i Sant Pau de Seguries), tota l'actual Garrotxa (llevat de Falgars d'en Bas, a l'altiplà de Collsacabra), exclouïa la part de les Guilleries actualment inclosa a la comarca de la Selva (municipis de Susqueda, Osor i Sant Hilari Sacalm, juntament amb les parròquies de Joanet i Cerdans), deixava per al bisbat barceloní Riells i Viabrea i abraçava l'Alt Maresme fins Arenys. Cal observar que aquest àmbit territorial es recolza en uns accidents orogràfics força destacats: el Pirineu fins incloure les capçaleres del Ter i de la riera de Bianya, el Puigsacalm, l'altiplà de Collsacabra, les Guilleries, el massís del Montseny i la serra de Montnegre.

A la baixa edat mitjana, el territori eclesiàstic de Girona era sensiblement el mateix que regia en l'administració civil, per tal com la sots-vegueria de Besalú (reunió dels antics comtats de Besalú i d'Empúries-Peralada) depenia del veguer de Girona. Tanmateix, també Camprodon va obtenir una vegueria pròpia, que si bé inicialment comprenia només la seva vall, posteriorment va incloure també el sector nord-occidental de la Garrot-

¹ Segons la cartografia històrica elaborada per Jordi Bolos i Víctor Hurtado, la demarcació episcopal gironina per la banda nord-occidental apareix clarament definida ja al segle VIII. El 1957 la vall de Camprodon va ser incorporada al bisbat de Vic i Riells a Girona.

xa fins a Olot (amb Beget, la vall de Bianya i Ridaura). D'aquesta manera es van afeblir els lligams polítics (no pas els eclesiàstics) d'aquest sector amb la ciutat de Girona. Tanmateix, Camprodon va disputar a Vic la titularitat de les sots-vegueries veïnes de la Ral i de Ripoll, de manera que, si més no des del segle XVII, la vegueria camprodonina incloïa també tot l'actual Ripollès, llevat de la sots-vegueria de la Vall de Ribes i de la vall de Toses (inclosa aquesta, com Palmerola, a la sots-vegueria de Berga)². El límit meridional de la vegueria de Camprodon comprenia Comià (posteriorment municipi de Borredà) i Alpens, i exclouïa la vall de Besora.

L'expansió administrativa de Camprodon vers l'oest en època moderna, àmpliament divulgada en la cartografia, va esdevenir un precedent cabdal en la posterior evolució territorial de la demarcació gironina. No obstant, cal remarcar que l'existència de vincles entre el Ripollès i la Garrotxa no era en absolut un fet nou; al segle XI el Ripollès havia estat un *pagus* del comtat de Besalú, i tanmateix no es pot oblidar el paper que els monestirs de Ripoll i Sant Joan de les Abadesses van tenir en la colonització d'ambdues comarques, fet que encara a la fi del segle XVIII s'evidenciava en la geografia jurisdiccional de la zona (per exemple, Olot era domini senyorial de l'abat de Ripoll).

A banda del sector de Camprodon, els límits del bisbat de Girona coincidien pràcticament amb els veguerials; només hi havia quatre discrepàncies entre la divisió civil i l'eclesiàstica. Cerdans (Arbúcies) i Falgars d'en Bas eren dues parròquies del bisbat de Vic que pertanyien a la vegueria de Girona i a la sots-vegueria de Besalú, respectivament. Per la banda del Baix Montseny, cal destacar l'asimètrica situació de Riells i Viabrea, que pertanyien a la vegueria gironina però al bisbat de Barcelona, just a l'inrevés de Breda, parròquia gironina que, no obstant, formava part de la sots-vegueria del Vallès. Aquesta anòmala adscripció va ser regularitzada amb la Nova Planta, en intercanviar-se la ubicació corregimental d'ambdós municipis.

Els canvis més importants de la reforma territorial borbònica a terres gironines van consistir en l'agregació de la sots-vegueria de Besalú al corregiment de Girona, i en la unió de la vegueria de Camprodon al corregiment de Vic (amb la qual cosa s'accentuava la desvinculació política del sector pirinenc respecte de Girona). No obstant, ambdues poblacions van mantenir sengles alcaldies majors amb jurisdicció sobre el mateix àmbit territorial veguerial³. De fet, no és fins al tombant dels segles XVIII a XIX que comencen a produir-se canvis importants en la jerarquia urbana político-administrativa de les terres gironines. El 1802 Figueres assolí la creació d'un nou corregiment, desplaçant de manera definitiva Besalú de la xarxa de ciutats amb atribucions político-judicials (Figueres comptava amb uns 7.200 habitants i Besalú no arribava al miler⁴). La demarcació corregimental també resultava rupturista en relació a la tradicional de la sots-vegueria besaluenca ja que –tot seguint criteris naturalistes– va adoptar-se el curs del Fluvià com a límit meridional. Tanmateix, el 1805 Olot aconseguí el trasllat a la seva ciutat de l'alcaldia major de Camprodon, sense que això comportés, però, cap canvi en la demarcació de l'antiga vegueria. En aquell moment Olot era, amb els seus 11.845 habitants, la sisena població de Catalunya, mentre que Camprodon comptava només amb 1.332.

2 La complexa evolució del mapa veguerial ha estat estudiada per l'historiador Flocel Sabaté en la seva tesi doctoral, dissortadament encara inèdita.

3 En un article anterior ens hem referit amb més extensió a l'evolució de les divisions territorials de les comarques del Ripollès, Cerdanya i Garrotxa, i a les diverses propostes respecte a la seva inserció regional: Burguño (1991-92).

4 Prenem les dades de població de l'obra de J.B. Galobardes (1831): *Cataluña en la mano*.

ELS DEPARTAMENTS DE GIRONA

Al llarg de l'ocupació francesa se succeïren a Catalunya tres divisions quadripartites; en totes Girona esdevenia capital departamental. Un altre aspecte comú als tres assaigs era la intenció inicial d'anomenar *Ter* al departament de Girona, tot seguint el model de la divisió de França.

La primera d'aquestes divisions va ser dissenyada per l'afrancesat figuerenc Tomàs Puig i Puig (tal i com ha posat de manifest Lluís M. de Puig, 1976) i va ser parcialment duta a la pràctica pel mariscal Augerau durant els primers mesos de 1810. El nou departament o "corregiment" de Girona estava bàsicament delimitat per rius: d'una banda la Tordera des del mar fins aigües amunt d'Hostalric, d'altra banda, el curs del Freser-Ter; només al sector del Montseny i Guilleries s'unien ambdós trams fluvials tot resseguint els confins tradicionals del territori de Girona. D'aquesta manera, Tomàs Puig queia –segons expressió de Joan Mercader, (1949)– en la "seducció geometritzant del gran recodo del Ter". Aquesta era la primera ocasió en què es feia dependre de Girona bona part de la Plana de Vic i del Ripollès; tanmateix, també era la primera vegada que l'Alt Maresme era adscrit a terres de Barcelona (departament de Montserrat, segons el pla original de Tomàs Puig). Cal assenyalar que Olot i Figueres esdevenien caps de "sub-corregiment", rang equivalent al de les sots-prefectures franceses.

Poc després, en part com a resposta a les pretensions annexionistes de Napoleó, el govern del seu germà, Josep I, decretava una divisió de la Península en 38 prefectures. El pla aprovat el 17 d'abril de 1810 havia estat preparat pel matemàtic d'ascendència basca José de Lanz. La nova demarcació ampliava encara més el territori gironí respecte del que havia establert Tomàs Puig, ja que s'incorporava a la prefectura del Ter pràcticament tot l'actual Ripollès i Osona (llevat de part del Lluçanès) i també els pobles del Montseny, atès que la totalitat del curs de la Tordera servia com a línia termenera meridional amb la prefectura del Llobregat. Algunes de les poblacions extremes pertanyents a Girona eren: la Pobra de Lillet, Alps, Sant Boi de Lluçanès, Sant Bartomeu del Grau, Centelles i Tagamanent. Vic i Camprodon van ser designades caps de sots-prefectura. L'elecció de Camprodon en comptes d'Olot o Figueres, i la mateixa delimitació del departament, evidencien que l'autor del pla desconeixia completament la geografia catalana i la realitat de la seva xarxa de ciutats.

Finalment va ser el mateix Napoleó qui, el 26 de gener de 1812, va signar un decret de divisió departamental, tot reiterant la seva voluntat d'annexionar Catalunya a l'Imperi. Aquest cop la delimitació del departament del Ter era molt simple, ja que resultava de la suma dels corregiments de Girona, Figueres i Vic, juntament amb la Vall de Ribes. En aquesta ocasió les dues capitals corregimentals (Vic i Figueres) van ser confirmades com a caps de sots-prefectura. Es desconeix la vertadera autoria d'aquest pla, però pot entendre's com una versió simplificada (i per tant més fàcil de dur a la pràctica) del mateix model preparat per Tomàs Puig.

Cap d'aquestes divisions no va tenir gaire vigència real (de fet, la de Lanz no en va tenir gens). La seva importància rau, doncs, en el caràcter pioner, en el fet d'haver marcat una pauta d'actuació al govern constitucional, tot advertint les ciutats catalanes del molt que estava en joc en el procés de reordenament territorial tot just encetat. I és que, paral·lelament, les Corts reunides a Cadis havien aprovat la inclusió a la Constitució d'un article que preveia l'elaboració d'una nova divisió territorial.

LA DIVISIÓ PROVINCIAL DE 1822

L'elaboració de la primera divisió provincial d'Espanya va ser molt complexa. Els episodis d'aquest procés, pel que fa a Catalunya, poden resumir-se de la manera següent:

- projecte de Bauzà el 1813 (amb les governacions subalternes de Barcelona, Tarragona i la Seu d'Urgell),
- projecte de Bauzà i Larramendi el març de 1821 (amb les províncies de Barcelona, Girona, Tarragona i la Seu d'Urgell),
- reforma en profunditat arran de la intervenció dels diputats catalans a Corts el juny de 1821 (províncies de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona),
- revisió dels límits en funció de la proposta de la Diputació de Catalunya i finalment promulgació el gener de 1822.

El 1813, la Regència encomanà al marí mallorquí Felip Bauzà el disseny d'un nou mapa de províncies que donés compliment al precepte constitucional d'establir una nova divisió territorial. El resultat fou un projecte d'organització en 44 governacions. En aquell primitiu assaig, la totalitat dels corregiments de Figueres, Girona i Vic (per tant, amb l'antiga vegueria de Camprodon) restaven inclosos dins la governació de Barcelona, la qual cosa resultava sorprenent si tenim present quins eren els antecedents de les divisions afrancesades. Aquest projecte tripartit no va arribar a ser estudiat per les Corts, a conseqüència del retorn de Ferran VII i de la involució absolutista.

Restablerta la Constitució el 1820, el govern va comissionar novament Felip Bauzà per l'elaboració d'una nova proposta de divisió provincial. Ara, però, no va treballar sol, sinó juntament amb l'enginyer de camins i canals d'origen basc, José Agustín de Larramendi. El nombre de províncies s'augmentava a 48, i la principal novetat pel que fa a Catalunya era justament la creació de la província de Girona.

Cal pensar que la decisió de crear la província gironina no va precisar d'una especial pressió per part de les autoritats d'aquesta ciutat. D'una banda la província de Barcelona hauria resultat excessivament dilatada cas d'incorporar també la Catalunya oriental i, d'altra banda, la ciutat de Girona no tenia una veritable competidora dins la seva demarcació. El major volum de població d'Olot i Figueres era un fet molt recent, en tant que la decadència demogràfica de Girona (6.383 habitants) era en gran mesura conjuntural i conseqüència de les guerres; a mitjan segle Girona tornaria a ser la ciutat més poblada de la província. La tradicional capitalitat gironina, la posició central i la confluència de camins en aquesta ciutat eren factors que permetien una fàcil integració de les diverses comarques de la regió.

No obstant, l'Ajuntament de Girona, conscient de la transcendència del moment, va trametre a les Corts un escrit (reproduït a l'annex) en què reclamava la capitalitat d'una de les futures subdivisions de Catalunya. En aquest retòric memorial, l'Ajuntament feia especial èmfasi en els mèrits de guerra de la ciutat. D'aquesta manera, la qüestió de la capitalitat es presentava com una mena de recompensa per la resistència gironina en els setges patits a la guerra del Francès i, efectivament, aquest també va ser un aspecte destacat per la comissió parlamentària de divisió territorial en la seva justificació del projecte, en afirmar que:

"La heroica Gerona merece dar nombre y presidir como capital a la provincia que ocupa la parte NE. de Cataluña."

En conèixer pel diputat Genís Quintana la unànime aprovació a Corts de la creació de la província de Girona, el consistori va manifestar que la notícia l'havia:

“llenado de contento, pues conoce desde luego los resultados ventajosos y felices que han de seguirse a todos los habitantes de esta ciudad luego que ejerza las funciones que le pertenecen por el rango a que se la ha elevado”⁵.

Efectivament, amb la capitalitat administrativa Girona s'assegurava un instrument de progrés que podria compensar el seu endarreriment industrial i trencar el relatiu estancament econòmic de la ciutat.

Tenint a la vista la cartografia emprada pels autors del projecte —el mapa de Catalunya de Tomás López— hom pot interpretar els confins gironins proposats per Bauzà i Larramendi de la manera següent. Bona part de l'Alt Maresme s'agregava novament a la província de Barcelona, retenint-se només els pobles immediats a la Tordera (Fogars, Tordera, Palafolls, Malgrat i Santa Susanna). A partir d'aquí es mantenien els límits corregimentals fins a l'oest d'Arbúcies; a les Guilleries es propugnava un sensible increment del territori gironí, que arribava, si més no, fins al traçat actual de la línia divisòria Selva-Osona. El Ter servia altre cop de línia terminal des de Vilanova de Sau fins a Ripoll. La major part de la capçalera del Ter restaria amb Girona, tot i algunes absurdes excepcions, com ara la dels pobles de Setcases o Vilallonga de Ter, incorporats a la província pirinenca que tenia per capital a la Seu d'Urgell.

El pla de Bauzà i Larramendi va passar seguidament a una comissió parlamentària presidida per l'historiador murcià Diego Clemencín. Entre els seus membres cal esmentar la presència d'un diputat català, l'enginyer militar Francesc Serrallach i Ribas. L'esmentada comissió va demanar el parer als diputats de cadascuna de les províncies, per la qual cosa cal atribuir als representants catalans la iniciativa de reformar en profunditat la proposta governamental, tot reemplaçant la província pirinenca per la de Lleida.

Pel que fa a la reformulació dels límits provincials, els diputats catalans van partir d'allò que s'havia establert en la divisió en partits judicials vigent des d'octubre de 1820. La província de Girona havia de ser el resultat de l'agrupament dels cinc partits d'Olot, Figueres, Girona, la Bisbal d'Empordà i Santa Coloma de Farners. Aquest disseny no era, de fet, una novetat, ja que coincidia fil per randa amb un dels sis districtes subalterns la creació dels quals havia reclamat la Diputació de Catalunya pocs mesos enrera, igual que la seva predecessora el 1813 ⁶.

Atès que la demarcació provincial proposada per la comissió parlamentària partia del mapa judicial aprovat per les Corts a l'octubre de 1820, caldrà fer un incís per donar alguna referència d'aquella divisió judicial que vingué a substituir, per primer cop, el mapa corregimental i, per extensió, les traces de l'estructura veguerial. El primitiu projecte de partits judicials va ser preparat el 1813 per l'arquitecte Tomàs Soler i Ferrer i pel funcionari d'hisenda militar Jaume Pons i Mornau, comissionats respectivament per la Diputació i l'Audiència. Aquest pla no va arribar a ser aprovat en la primera etapa constitucional i, el 1820, fou modificat per part de les noves institucions. Pel que aquí ens interessa, cal destacar el fet que el partit de Ripoll previst inicialment va ser reemplaçat pel de Berga, la qual cosa va portar a ampliar el partit d'Olot fins a la línia del Fre-

5 Vegeu el text sencer de la comunicació de Genís Quintana i de les reaccions de l'Ajuntament en l'article de Lluís Batlle (1955).

6 Vegeu el nostre article sobre els assaigs de regionalització a Catalunya: 1813 i 1820 (Burgueño, 1991).

ser-Ter. La causa d'aquesta incompatibilitat entre Berga i Ripoll era el baix llinar mínim de població requerit per la llei per formar un partit judicial (5.000 veïns, és a dir, uns 22.500 habitants).

D'aquesta manera, els límits provincials defensats per la comissió de Corts venien a coincidir amb el traçat de les línies divisòries entre, per part gironina, els partits de Santa Coloma de Farners i Olot, i per part barcelonina, els de Mataró, Granollers, Vic i Berga. Com diem, el partit d'Olot comprenia l'antiga sots-vegueria de la Vall de Ribes i la resta del Ripollès fins el curs del Freser i Ter, abraçant també Sant Quirze de Besora i Vidrà. Al partit de Santa Coloma de Farners s'havien incorporat nombroses poblacions dels corregiments de Vic (Susqueda, Sant Hilari Sacalm, Sant Andreu de Bancells, Espinelves i Viladrau) i de Mataró (Riells i Montnegre). Per contra, la major part de l'Alt Maresme va ser agregat al partit de Mataró; només restaren amb Santa Coloma els pobles de Palafolls, Tordera i Vallmanya.

Cal destacar que l'elecció de Santa Coloma de Farners com a capital de partit es recolzava en motius d'ordre funcional, perquè els autors del projecte de 1813 afirmaven que era:

“una villa a donde acuden los pueblos comarcanos para sus negocios y necesidades, y reúne mucho concurso, principalmente por razón de las ferias y mercados semanales”.

Cal parar esment que, d'aquesta manera, en només divuit anys la vella xarxa urbana administrativa de les terres de Girona havia estat profundament alterada, accedint a la capitalitat les ciutats de Figueres (1802), Olot (1805), Santa Coloma de Farners i la Bisbal d'Empordà (1820).

Tornant a reprendre el fil del pla de divisió provincial, trobem que la Diputació de Catalunya, en conèixer el projecte de les Corts, va estimar pertinent reclamar algunes modificacions, tot ignorant la intervenció dels diputats catalans en el disseny del pla. A tal efecte va comissionar el visitador de forests en els corregiments de Manresa i Vic, Joan Baptista Galobardes, per tal que, tot recorrent la línia divisòria prevista entre les quatre províncies, proposés les esmenes pertinents segons les instruccions marcades per la pròpia Diputació. El resultat fou un projecte on es respectaven més escrupolosament les divisòries d'aigües, prescindint en nombrosos indrets de la coincidència amb els partits judicials.

Galobardes i la Diputació proposaven que la província de Girona recobrés la major part de l'Alt Maresme, llevat d'Arenys de Mar i Arenys de Munt. Al Baix Montseny també s'ampliava la demarcació gironina amb pobles com Olzinelles i Gualba. Per contra, algunes poblacions de les Guàrdies i Collsacabra incloses als partits de Santa Coloma o Olot passaven a la província barcelonina (concretament Viladrau, Espinelves, Sant Andreu de Bancells, Castanyedell, Querós, Susqueda, Sant Martí Sacalm i Falgars d'en Bas). Pel que fa a Viladrau, Galobardes remarcarva que era convenient la seva inclusió en Barcelona en raó a la seva proximitat a Vic, “donde tiene tráfico y buen camino” i “a cuya ciudad concurren y llevan a vender sus frutos todos los días”. Finalment es deixava el Ripollès estricte i la Vall de Ribes dins la província de Barcelona, en tant que la vall de Camprodon (amb Sant Pau de Segúries i Cavallera) s'inclouïa a les terres gironines.

Aquesta proposta va ser acollida amb malafiança pels diputats catalans a Corts. Els aspectes més polèmics eren les solucions proposades per l'Alt Maresme i la Cerdanya. La Diputació unia la vall pirinenca a Lleida en funció de la seva conca fluvial i en contra del criteri funcional dels parlamentaris, partidaris de la incorporació de la Cerdanya a

Barcelona, i tal i com va reclamar també l'Ajuntament de Puigcerdà⁷. Pel que fa al Maresme, els diputats catalans afirmaven contundentment que la rectificació que es proposava "sólo tiene en su apoyo la mejor visualidad en del mapa" i defensaven la unitat natural de la comarca, que s'entenia como "un todo aislado" per:

"la cordillera de cerros que aquel territorio tiene al Norte, junto al mencionado río [la Tordera] al Este y el pequeño promontorio de Montgat al Oeste".

Però més importància concedien encara als motius d'ordre socio-econòmic i a les "mutuas relaciones de sus habitantes, las cuales son muy grandes y muy activas con Barcelona y ningunas con Gerona". Remarcaven, concretament, la importància dels vincles comercials de Canet i Calella amb Barcelona, port on carregaven "sus efectos para las Américas y para lo interior del Reino", i amb Mataró "por su industria en los tres renglones de blondas y encaxes, lonas para velamen de barcos y medias de algodón". Finalment s'afirmava que "Gerona ni es comerciante ni manufacturera, ni la razón de ser sede episcopal de los referidos pueblos es bastante para la alteración que propone la Diputación"; en aquest sentit els diputats recordaven que probablement les diòcesis s'adaptarien posteriorment als límits provincials⁸.

Finalment es va arribar a una formulació conciliatòria, aprovant-se la proposta de la Diputació pel que feia a la línia al nord del Montseny, en tant que en el traçat meridional va subsistir la demarcació judicial de 1820 (vegi's el mapa adjunt). La nova província va tenir vigència només des de gener de 1822 fins l'entrada dels Cent mil fills de sant Lluís l'abril de 1823. L'expedient de rectificació de límits que s'havia previst elaborar no va dur-se a terme a causa de la sublevació absolutista⁹; l'únic que sabem d'aquestes operacions relacionat amb les terres de Girona és l'acceptació expressa de la inclusió en el partit barceloní de Mataró per part de Canet de Mar i Santa Susanna, i el suggeriment de l'alcalde de Vic per tal que Falgars de Bas fos novament incorporat a Girona "según de palabra manifiestan sus vecinos"¹⁰.

La demarcació provincial de 1822 (vegeu el Mapa I) ens sembla una intel·ligent adaptació de la demarcació regional tradicional a les noves realitats dels fluxos humans i de l'estructura funcional derivada de la diversa capacitat d'atracció de les ciutats del país. Dissortadament, aquest assenyat disseny provincial va ser suprimit com tota l'obra constitucional. Durant uns pocs anys més Catalunya va recuperar la seva unitat política, funcionant com una sola província organitzada en corregiments.

⁷ *Diario de las Sesiones de Cortes*, 11 de setembre de 1821.

⁸ Entre els diputats signants d'aquesta resposta cal destacar, per la seva vinculació amb Girona o amb les terres objecte de debat, la presència del científic Esteve Desprat, hisendat de la vall d'en Bas, de l'escriptor mataroní Antoni Puigblanch i de Genís Quintana, qui havia comunicat a l'Ajuntament de Girona la concessió de la capitalitat provincial. La resta de signants eren Joaquim Rey, Guillem Oliver, Agustí de Torres i Fèlix Janer. La documentació a què ens referim es troba a l'Arxiu de la Diputació de Barcelona (llog.20, n.3), i Arxiu del Congrés de Diputats (llog.78, n.74).

⁹ Arxiu de la Diputació de Girona: Actes de la Diputació, 11 de setembre, fol.54, 10 d'octubre, fol.116 i 14 d'octubre de 1822, fol.123.

¹⁰ Arxiu de la Diputació de Barcelona: llog.40, exp.5.

MAPA I. Mapa manuscrit de la província de Girona establerta el 1822, signat per M.R. Garcia, que es conserva al Servicio Histórico del Ejército (Ms. 2467; 001/503). Aquest és l'únic mapa que coneixem on es representa aïlladament una província de la divisió del Trienni.

LA DIVISIO PROVINCIAL DE 1833

A finals de 1825, per tant sota govern absolutista, es va formar a Madrid una comissió encarregada de l'estudi d'una nova divisió territorial del país. Cal observar que aquest objectiu renovador era compartit per un espectre ideològic força ampli, al capdavant hereu del racionalisme il·lustrat. Larramendi va tornar a formar part d'aquella comissió, i a la seva mà cal atribuir el traçat de les noves línies divisòries. El projecte mantenia les quatre províncies catalanes de 1822, però introduïa diverses modificacions de detall en els seus confins. Possiblement amb l'objectiu d'equilibrar la superfície de les quatre províncies, es va voler ampliar les de Girona i Lleida pel Pirineu. Larramendi mantenia, si fa no fa, els límits de Girona aprovats el 1822 fins al Collsacabra, però en el Ripollès es tornava a la idea d'afegir la Vall de Ribes i els pobles de l'esquerra del Ter a Girona. A més, també Vidrà s'incorporava a la demarcació gironina, però no així la vall de Besora. D'altra part, tota la Cerdanya s'agregava a Lleida.

El març de 1829 el projecte va ser tramés a l'Audiència de Catalunya per tal que aquesta proposés les modificacions pertinents i elaborés també un nou pla de divisió en partits judicials. Alhora, l'Audiència va traslladar l'encàrrec als arquitectes Pere Serra i Bosch i -novament- Tomàs Soler i Ferrer. L'única vinculació que coneixem d'aquests tècnics amb les terres gironines és la participació de Tomàs Soler en el projecte de canalització del curs baix del Ter¹¹. Ignorem exactament els criteris emprats pels comissionats i si els hem d'atribuir tots els aspectes de la divisió finalment aprovada o si, per contra, la seva proposta va ser modificada en instàncies posteriors, bé per magistrats de l'Audiència, bé per la comissió central de Madrid (amb Larramendi i el magistrat Xosé Lamas Pardo). El que òbviament sí coneixem és el resultat final: d'una banda el decret de 30 de novembre de 1833 (signat pel ministre Javier de Burgos) pel qual s'establí la divisió provincial encara vigent; d'altra part el decret de subdivisió en partits judicials, aprovat el 21 d'abril de 1834.

Cal, doncs, posar en relació la nova divisió provincial amb la de partits judicials, ja que ambdues formaven part del mateix projecte. Així, la sorprenent expansió de la província gironina vers l'Oest fins abraçar la meitat de la Cerdanya -novament escapçada- només pot entendre's tenint en compte que Ribes de Freser va ser designada com a capital d'un partit judicial que comprenia, a més del sector cerdà, l'actual comarca del Ripollès. L'equidistància de la modesta població de Ribes a Puigcerdà, Ripoll i Camprodon fou, sens dubte, la raó esgrimida per a la seva elecció, encara que probablement existien altres motius menys confessables: pensem concretament en el paper que va poder jugar el jurista Valentí Llozer i Codina, nascut a Ribes de Freser, que havia estat cap polític de Catalunya el 1813 i que, en aquells anys, estava vinculat a l'Audiència.

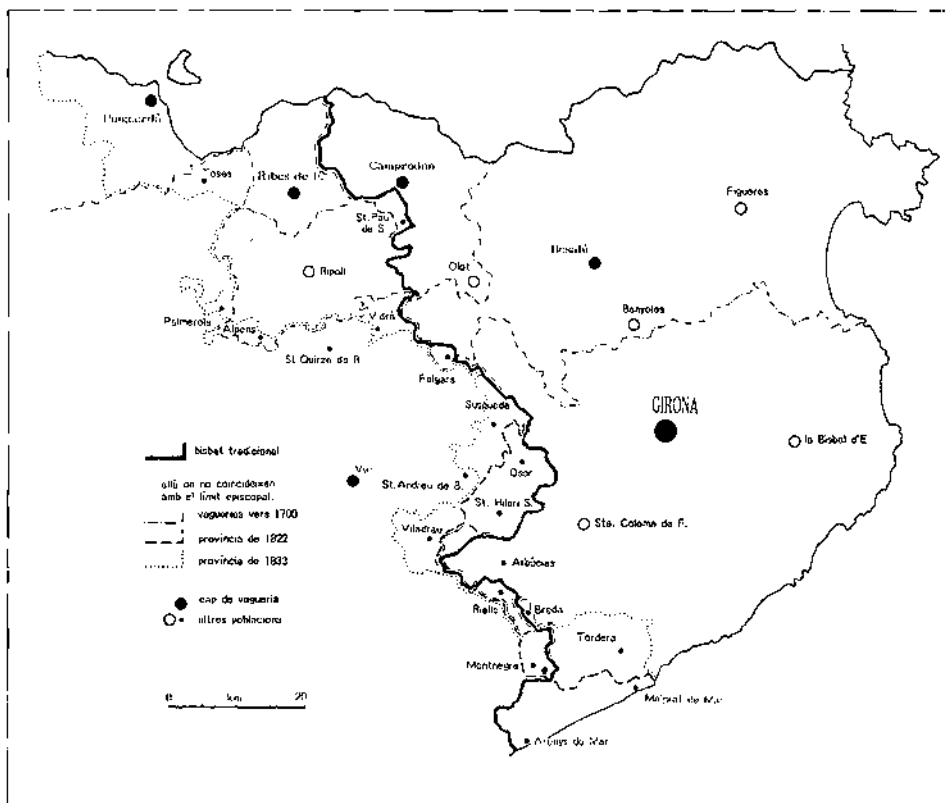
Cal, no obstant, remarcar un tret positiu de la modificació de la proposta de Madrid respecte al Ripollès, com era el manteniment de la tradicional i lògica unió dels pobles de la riba dreta del Freser-Ter amb la resta de la comarca. L'antiga demarcació occidental de la vegueria de Camprodon només va ser lleument modificada amb la inclusió de Palmerola i Vidrà i l'exclusió del sector d'Alpens.

Tanmateix, l'adopció del curs de la Tordera com a límit amb la província de Barcelona (amb la consegüent segregació de diversos pobles que el 1822 encara havien romàs com a gironins) cal posar-la en relació amb la designació d'Arenys de Mar com a capital d'un dels partits judicials de la província de Barcelona. Finalment, Tomàs Soler i Pere Serra van reimplantar pràcticament el traçat divisor dels primitius partits judicials al sector de les Guilleries, de manera que Viladrau, Espinelves, Susqueda i d'altres van tornar a pertànyer al partit gironí de Santa Coloma de Farners.

Els límits provincials gironins de 1833 no han estat rectificats posteriorment (vegeu el Mapa II). No obstant, podem assenyalar que el geògraf castellà Fermín Caballero va ultimar el 1842 un projecte de nova divisió territorial, segons el qual la província de Girona (anomenada Oriental) hauria cedit el partit de Ribes de Freser a una cinquena circumscripció formada al Pirineu, que hauria tingut per capital a la Seu d'Urgell.

L'actual divisió comarcal ha posat de relleu algunes disfuncions dels confins provincials: Vidrà, Espinelves i Viladrau s'han incorporat a Osona tot i pertànyer a la província de Girona, i Fogars de Tordera ho ha fet a la Selva, tot i ser un municipi barceloní. En tots quatre casos, la delimitació comarcal no ha fet més que ratificar les adscripcions territorials tradicionals d'aquests municipis, reafirmant alhora la validesa de les determinacions efectuades en la primera divisió provincial, la de 1822.

11 Ho va fer a partir dels treballs de l'enginyer militar empordanès Joan d'Escofet, que havia estat mestre del seu pare, Joan Soler i Faneca. Hom pot veure la reproducció dels plànols d'aquest projecte en el llibre de SANCHEZ GIMÉNEZ (1985).

MAPA II. De les vegueries a la divisió provincial de 1833.

UNA REFLEXIÓ DAVANT LA FUTURA REGIONALITZACIÓ DE CATALUNYA

L'evolució de les demarcacions estudiades ens mena a la següent conclusió: si bé sempre hi ha lleus oscil·lacions en els confins, el cos central del conjunt regional gironí resta ben definit des de l'edat mitjana. La diòcesi, el corregiment, el districte subaltern propugnat els anys 1813 i 1820 per la Diputació de Catalunya, la província de 1822, l'esbós de regionalització de Pau Vila de 1930 i la mateixa Regió II de 1936 reflecteixen prou bé el que és el conjunt de comarques que formen la xarxa urbana gironina.

L'àrea d'adscripció més fluctuant és la capçalera del Ter, és a dir, l'actual Ripollès. Ja a l'edat mitjana fou una franja de contacte de tres comtats (Cerdanya, Vic i Besalú) i, per tant, també de tres bisbats (Urgell, Vic i Girona). La fixació d'una capitalitat veguerial a Camprodon va facilitar la integració de gran part del Ripollès al conjunt territorial oriental. Efectivament, en diversos dels projectes que hem estudiat s'observa una clara tendència a estendre la demarcació de Girona fins Ripoll i el curs del Ter-Freser. La motivació principal d'aquesta opció era el desig d'aconseguir un cert equilibri en població i superfície entre les quatre províncies: el Ripollès apareixia com l'àrea idònia per a estendre la demarcació gironina, en vista de l'allunyament d'aquestes valls respecte de Barcelona.

Algunes propostes de regionalització contemporànies i, particularment, el Pla Territorial de Catalunya, proposen mantenir el Ripollès dins la demarcació de Girona. Aquesta idea ens sembla com a mínim tan discutible com ho seria l'agregació de la Garrotxa a Vic, propugnada també en algunes ocasions amb la finalitat d'engrandir la, d'altra manera, petita regió vigatana¹². En la nostra opinió la ubicació del Ripollès és una qüestió que sempre tindrà una resolució insatisfactòria i parcial si es manté la concepció actual de la divisió comarcal. Més simples resultarien les coses si partíssim d'un model d'ordenament territorial articulat sobre la base d'unitats més petites –valls, rodalies, municipals, mancomunitats o com es volguessin dir– tal i com van proposar Lluís CASASSAS i Joaquim CLUSA (1981). Si a l'actual Ripollès hi hagués tres o quatre rodalies, aquestes podrien definir més assenyadament la seva adscripció regional. Som del parer que seria més coherent, històricament i funcional, que la vall de Camprodon formés part del conjunt gironí i que el Ripollès estricte i la vall de Ribes s'incorporessin a la regió a la qual pertanyi la ciutat de Vic¹³.

Sembla lògic que es creï una regió de la Catalunya central amb capital a Manresa i que, com aconsella l'economia de recursos i l'equilibri entre les diverses unitats, s'incorporin a aquesta regió la Cerdanya i l'Osona, tal i com planteja el Pla Territorial de Catalunya en referència a uns futurs àmbits de planificació. Entenem, però, que la solució regional per a Osona és indestruïble de la que tingui el Ripollès, pel fet que ambdues comarques tenen una clara unitat humana i funcional. La personalitat, el volum demogràfic i l'extensió d'Osona i Ripollès fa necessari, alhora, que aquestes terres conformin una sub-regió amb certa capacitat de gestió pròpia dins la Catalunya central, de tal manera que no es reemplaci simplement la dependència burocràtica respecte de Girona per la de Manresa.

Partint sempre del model d'organització en petites comarques o municipals al qual ens hem referit, creiem que hi ha també dues altres possibilitats d'alteració del perímetre gironí:

- Els municipis de Breda i Riells i Viabrea, que històricament han fluctuat entre Barcelona i Girona, podrien incorporar-se a la rodalia del Baix Montseny i, per tant, a la regió de Barcelona, tal i com suggerien L. CASASSAS i J. CLUSA (1981). Així ho aconsellaria la seva major vinculació amb l'àrea de Sant Celoni¹⁴.

12 Aquesta idea està present en la darrera proposta de la Diputació de Catalunya per l'establiment d'onze districtes subalterns, elaborada el maig de 1821 (J. Sarrion, 1991: pàg. 299); cal recordar que Olot havia format part del corregiment de Vic. També retrobem aquesta proposta en el projecte de divisió administrativa de la Mancomunitat de 1819 (F. Nadal - M.C. Montaner 1993), i en el pla de la Ponència de la Generalitat de 1933; en aquest darrer cas s'afirmava que "per bé que el parer dels alcaldes de la comarca era que [la Garrotxa] fos agregada a Girona, hom mantingué l'acoblament a Vic per no trencar la proporcionalitat entre les supercomarques" (P. Vila 1977: pàg. 139).

13 L'*Atlas comercial de España* (Fontana Tarrats: 1963) posava de manifest perfectament el que altres estudis posteriors, com ara el realitzat per l'Institut Universitari d'Estudis Territorials (IUET), no han fet més que confirmar, l'estructuració de les terres gironines en tres grans àrees comercials: Girona, Olot i Figueres.

L'esmentat atlas detecta també una integració de la vall de Camprodon dins l'àrea comercial d'Olot i la de la resta de l'actual Ripollès en l'àrea de Vic. En aquest aspecte els resultats obtinguts per l'IUET no són ben bé coincidents, ja que s'observa una major relació de Camprodon amb Ripoll que amb Olot. Cal tenir en compte, no obstant, que aquest resultat està molt condicionat pel tipus de funcions a les quals s'ha donat més importància, ja que en bona part no són de caràcter voluntari, sinó que venen donades per demarcacions administratives ineludibles.

14 L'anàlisi de l'IUET atribueix aquests municipis a l'àrea funcional de Santa Coloma de Farners, però cal observar que aquesta adscripció es fa, com s'ha assenyalat anteriorment, a partir d'un tipus de serveis molt condicionats per la realitat administrativa, i en aquest cas particularment pel mateix ítem provincial. Tanmateix, el nivell funcional escollit (II) correspon a serveis amb una periodicitat d'ús baixa; diferent fóra sens dubte el resultat obtingut a partir de l'anàlisi dels serveis amb una freqüència d'ús elevada (nivell III). Joan Soler i Riber (1975) indica a l'*Enciclopèdia Catalana* que Riells i Breda pertanyen efectivament a la rodalia del mercat de Sant Celoni.

- Considerem que la Baixa Tordera podria constituir una rodalia formada pels municipis de Blanes, Malgrat de Mar, Tordera i Palafolls. Tots ells presenten un alt grau d'interrelació¹⁵. La integració a les terres gironines dels municipis que actualment pertanyen a Barcelona no sembla pas difícil, donada la seva proximitat i bones comunicacions vers Girona, la vinculació històrica i sociològica amb les terres orientals o el mateix atractiu que podria tenir per a aquestes localitats la seva inclusió en el conjunt turístic de la Costa Brava.

Cal que totes aquestes qüestions, i d'altres, s'incorporin al nostres estudis territorials. Catalunya no és un país format únicament per comarques. La vitalitat del fet regional de les terres de Girona mereix, en qualsevol cas, d'una reflexió més àmplia, interdisciplinària i lliure de prejudicis. Al capdavant, l'inacabat procés de reordenament territorial del nostre país i la necessària descentralització de la Generalitat així ho reclamen.

ANNEX

L'Ajuntament de Girona demana a les Corts la concessió de la capitalitat provincial (1821).

Arxiu del Congrés de Diputats: llig.78, n.74.

"Soberano Congreso.

El Ayuntamiento Constitucional de Gerona, provincia de Cataluña, con el más profundo respeto espone a ese Soberano Congreso: que colocada esta ciudad en un país central y ameno, se reputó siempre por la más propósito de ser destinada a ser cabeza de un vasto partido, que ha comprendido por una serie de siglos desde los Pirineos hasta una muy interesante y dilatada parte de la Costa de Mar.

Su localidad, su fertilidad, el carácter suave y dulce de sus habitantes la ha hecho siempre apreciable a todos sus corregimentales, motivo por el cual en sus cuitas se han apresurado siempre a porfía a prestarla toda especie de socorros y servicios, dando a entender con eso el interés directo que tenían en conservar su preciosa capital.

Gerona, agradecida, ha correspondido siempre con heroísmo, como es notorio, a tales demostraciones de cariño, arrojando impávida cuantos peligros se la han presentado. Hable el último tan manifiesto a la Europa entera; salga de la tumba ese héroe jamás bastante elogiado Dn. Mariano Álvarez de Castro, y dirá sencillamente que los gerundenses, laboriosos y obedientes en tiempo de paz, supieron manifestar en el de Marte embravecido, que su valor y heroísmo en nada cedió al de los más valientes satélites de un tirano agigantado y opresor: la fama póstuma hará con más imparcialidad su apología, y recordará a las generaciones futuras que hubo también saguntinos modernos, que con su constancia y denuedo supieron burlar, detrás de muy débiles muros, su orgullo y despotismo.

La bondad del Soberano Congreso de las Cortes ordinarias y extraordinarias selló para siempre hechos tan heroicos, con las gracias que se dignó a dispensar a este pueblo, con los decretos de 7 enero de 1811 y de 22 de agosto del mismo año, prevenido ya de antemano por las que se había dignado acordarle la Junta Suprema Gubernativa del Reino con otro de 3 de enero de 1810.

15 A l'*Enciclopèdia Catalana*, Joan SOLER I RIBER (1975) identificava aquests municipis com una sola rodalia mercantil. D'altra banda, l'estudi de l'IUET no deixa de detectar una certa atracció de Girona sobre Tordera, malgrat la interposició del límit provincial.

No es esa gloria la sola que recomienda a este apreciable pueblo; sus virtudes cívicas lo elevan a un grado indecible de superioridad: dócil por naturaleza, obediente a cuanto emana del Gobierno, se presta gustoso a sus órdenes, obedeciéndolas ciegamente, sin alterarlas ni tergiversarlas, y gloriándose de haber sido uno de los primeros de la provincia que, a la par con su capital, se declaró por nuestro actual y sabio sistema, sigue su marcha magestuosamente por todos los medios que le dicta su honradez y docilidad.

Prendas tan recomendables hacen acreedora a esta ciudad, y también su ventajosa localidad, de que ese Soberano Congreso se sirva prestar oídos a esta reverente y sencilla esposición, con la que su Ayuntamiento, órgano fiel de sus moradores, se atreve a pedirle y suplicarle: que si en la legislación próxima tiene a bien verificar la división de la Cataluña en dos o más provincias, se digne atender Gerona por una de sus capitales, pues será una gracia que recompensará con general aplauso las tan bien merecidas por sus pacíficos y apreciables habitantes.

Gerona, 10 de febrero de 1821.

Francisco de Camps. Alcalde constitucional primero.

Joseph Rabell. Alcalde constitucional segundo.

Francisco de Ciurana. Regidor primero.

Francisco Puig y Dorca. Regidor.

Francisco Batlle. Regidor.

José Mercader. Regidor.

Narciso de Burgués. Regidor.

Francisco Camps y Roger. Regidor.

Francisco Vilaret. Regidor.

Antonio Viladevall. Regidor.

Hermenegildo Vidal. Síndico.

Narciso Garrigolas. Síndico."

BIBLIOGRAFIA

- BATLLE i PRATS, Lluís (1955): "Gerona, capital de provincia". *Revista de Gerona*, n.1, pp.69-70, Girona.
- BOLÒS, Jordi - HURTADO, Víctor (1984-88): *Atlas històric de Catalunya. Anys 759-992*. Fulls publicats: Ripoll-Olot, Figueres i Blanes. Mirador edicions, Barcelona.
- BURGUENO, Jesús (1991): "Els primers assaigs de regionalització a Catalunya: 1813 i 1820". *Primer Congrés Català de Geografia*, vol.IIIa, pp.121-134, Societat Catalana de Geografia, Barcelona.
- (1991-92): "Del corregiment a la comarca de muntanya. Les divisions territorials al Pirineu". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, n.28-29, pp.55-89 y n.32, pp.73-101, Barcelona.
- CALERO AMOR, Antonio M. (1987): *La división provincial de 1833. Bases y antecedentes*. IEAL, Madrid, 190 pp.
- CASASSAS, Lluís - CLUSA, Joaquim (1981): *L'organització territorial de Catalunya*. Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 326 pp.
- CASTAÑER, Margarita - DONAIRE, José A. - SALAMAÑA, Isabel (1993): "L'organització territorial de la Regió II", *Revista de Girona*, n.157, pp. 44-47.
- FONTANA i TARRATS, Josep M. [dir.] (1963): *Atlas comercial de España*. Cámaras de Comercio, Industria y Navegación, Madrid, 182 pp. + 57 mapas.

- GALOBARDES, Joan Baptista (1831): *Cataluña en la mano*. Imp. Hnos Torres, Barcelona, 48 pp.
- GARRIDO, Josep Lluís (1988): "Mapa, història i territori: la divisió de Catalunya en corregiments". *Revista de Girona*, n.129, pp.36-46, Girona.
- Institut Universitari d'Estudis Territorials (1981): "Àrees funcionals en la vegueria de Girona: una primera aproximació". *Estudi General*, n.1, pp.251-285, Girona.
- MERCADER i RIBA, Joan (1949): "Las divisiones administrativas napoleónicas en el Principado de Cataluña". *Estudios Geográficos*, n.35, pp.251-298, Madrid.
- NADAL, Francesc - MONTANER, M. Carme (1993): "El projecte de divisió administrativa de la Mancomunitat i els estudis sobre la comarcalització de Catalunya". *Professor Lluís Casassas. Geografia i territori*, Universitat de Barcelona, Barcelona, pp. 95-115.
- PUIG i OLIVER, Lluís M. de (1976): *Girona francesa, 1812-1814*. Gòthia, Girona, 223 pp.
- (1985): *Tomàs Puig: catalanisme i afrancesament*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 173 pp.
- PUIGDEVALL, Narcís (i altres) (1989): *Història de la Diputació de Girona*. Diputació de Girona, Girona, 436 pp.
- SÁNCHEZ GIMÉNEZ, E. (i altres) (1985): *Planos históricos de obras hidráulicas*. MOPU, Madrid, 398 pp.
- SARRIÓ i GUALDA, Josep (1991): *La Diputació provincial de Catalunya sota la Constitució de Cadis (1812-1814 i 1820-1822)*. Direcció General d'Administració Local de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 423 pp.
- SOLER i RIBER, Joan (1975): "Estructures mercantils bàsiques als Països Catalans". *Miscel·lània Pau Vila*, Societat Catalana de Geografia, Barcelona, pp. 401-412.
- VILA i DINARÈS, Pau (1977): *La divisió territorial de Catalunya. Selecció d'escrits de Geografia*. Curial, Barcelona, 330 pp. Lleida, 3 de març 1994.